

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

кандидата економічних наук, старшого наукового співробітника

Герасименко Ганни В'ячеславівни на дисертаційну роботу

Табанової Анастасії Іванівни на тему: «Соціально-економічні та інституційні аспекти гендерної політики в Україні», подану на

здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за

спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна

економіка і політика

1. Актуальність обраної теми та її зв'язок з науковими програмами.

Незважаючи на приведення вітчизняного законодавства у відповідність із міжнародними нормами, реалізацію низки Державних цільових програм та численні ініціативи громадянського суспільства, гендерна нерівність залишається об'єктивною реальністю в Україні, а прогрес у цій сфері відбувається досить повільно. За оцінками експертів Всесвітнього економічного форуму, в 2017 році Україна посіла лише 61-е місце в рейтингу гендерного розвитку серед 144 країн світу. Актуальність проблеми зростає в умовах розгортання в країні системних реформ, оскільки в процесі структурних перетворень саме жінки можуть стикатися з підвищеною вразливістю. Прояви гендерної нерівності можуть обмежувати їх доступ до гідної зайнятості та оплати праці, політичного представництва та сфери прийняття рішень, визначати прояви дискримінації чи непропорційний розподіл сімейних обов'язків між жінками та чоловіками.

Аналіз прогресу в досягненні Цілей розвитку тисячоліття, зобов'язання щодо виконання яких до 2015 року взяла на себе Україна, показує, що забезпечення гендерної рівності виявилось чи найбільшим викликом. Значна частина амбітних завдань гендерного розвитку країни так і не були досягнуті через брак політичної волі та відсутність ефективних механізмів реалізації. Відповідно, пріоритети

забезпечення гендерної рівності знайшли відображення в Цілях сталого розвитку до 2030 року, а перелік завдань та індикаторів суттєво розширився.

Тому тема дисертаційної роботи Табанової Анастасії Іванівни має високу актуальність, яка зумовлена не лише необхідністю поглиблення розуміння теоретичних засад гендерної нерівності, а й пошуком практичних шляхів вирішення цієї проблеми в Україні. Затребуваність тематики дослідження, що обрана здобувачкою, підтверджується зв'язком її роботи з науковими темами Одеського національного економічного університету, зокрема: «Регулювання економіко-інституціональних умов формування доходів населення регіону» (номер державної реєстрації 0115U000625) та «Проблеми зайнятості і регулювання трудових відносин в галузях економіки» (номер державної реєстрації 0114U006190). Особистий внесок А.І. Табанової до виконання цих наукових розробок підтверджено відповідними довідками.

2. Зміст дисертації та її завершеність

Відповідно до обраної теми дисертаційної роботи, А.І. Табановою окреслено власне бачення предмета та об'єкта дослідження, сформульовано мету, до якої віднесено «розвиток теоретичних положень, методичних підходів та розробку рекомендацій щодо забезпечення гендерного паритету в соціально-економічній та інституційній сферах гендерної політики України» (С.4). Здобувачкою обґрунтовано наукові завдання, що відповідають заявленій меті та темі дослідження (С. 4-5). Робота складається з трьох розділів та 9 підрозділів, які змістовно структуровані та логічно пов'язані між собою. Зміст роботи належним чином відповідає викладу основних положень дослідження та поставленій меті.

Перший розділ роботи *«Теоретичні засади складових формування гендерної політики»* присвячено обґрунтуванню соціально-економічної сутності таких понять, як «гендер», «гендерна сегрегація», «гендерні стереотипи». Авторкою продемонстровано ґрунтовне опрацювання значного обсягу літературних джерел за тематикою дослідження та спробу критичної оцінки наявних розробок, а також запропоновано власне визначення поняття «гендер», під яким розуміється «соціальна стать, що представляє собою задані

характеристики особистісної та групової поведінки й визначає правову, соціальну та економічну позицію в суспільстві» (с. 19). До теоретичних розробок автора слід віднести й поглиблення розуміння об'єктивних та суб'єктивних причин гендерної сегрегації зайнятості (с. 22-25), проявів гендерних стереотипів у суспільстві (с. 26-29) та складових гендерної політики (С. 44-45). На підставі опрацьованих теоретичних розробок, методичних підходів та інформаційних джерел здобувачкою складено власну схему аналізу формування гендерного паритету та виявлення перешкод на шляху його становлення (рис. 1.5, с. 66), яка становить методологічний інтерес та може бути використана в практичній діяльності.

Другий розділ роботи *«Аналіз впливу аспектів гендерної політики на забезпечення гендерного паритету в Україні»* містить результати аналітичних оцінок авторки, що ґрунтуються на даних сучасної статистики. Здобувачкою узагальнено значний масив даних, які характеризують гендерні диспропорції в економічних можливостях населення, зокрема щодо можливостей зайнятості (п.2.1), проявів упередженого ставлення на робочому місці (с. 109-111), співвідношення заробітної плати жінок і чоловіків (с. 106-108). На базі зібраних даних А.І. Табановою здійснено кластерний аналіз ринку праці України з урахуванням гендерних чинників (С. 97-104). У цьому ж розділі наводиться огляд інституційних аспектів гендерної нерівності в Україні (С. 117-126), що містить аналіз диспропорцій у політичному представництві жінок на загальнодержавному та місцевому рівні, доступі жінок до керівних посад у сфері державного управління. Значну увагу авторкою приділено дослідженню гендерних диспропорцій в системі освіти (С. 127-130), а також розподілу хатніх обов'язків між членами подружжя в українських домогосподарствах, що справедливо обґрунтовується як одна з причин гендерної нерівності в суспільстві (С.131-141).

Третій розділ *«Науково-методичний інструментарій забезпечення паритету гендерної рівності як основа реалізації гендерної політики»* здобувачка присвятила прикладним аспектам власного дослідження, а саме – обґрунтуванню методичних підходів до забезпечення гендерної рівності (С. 148-166) та практичних рекомендацій щодо їх впровадження. Зокрема, авторкою узагальнено систему регуляторів досягнення гендерного паритету на прикладі

європейських країн (рис. 3.1), удосконалено гендерний підхід до раціонального розподілу трудових ресурсів на ринку праці за допомогою методів економіко-математичного моделювання (С.166-183, рис.3.3). Задля уможливлення практичного застосування розроблених підходів, авторкою використовується імітаційне моделювання в програмі Ithink, що дозволяє поєднати соціальну, економічну та інституційну складові дослідження (С.195-221, рис.3.13). Нарешті, за підсумками дослідницької роботи, здобувачкою запропоновано власні рекомендації щодо розробки гендерної політики в Україні, що сприятиме досягненню гендерного паритету в суспільстві (С.183-190, рис.3.9).

Висновки до розділів дисертаційної роботи відображають зміст та логіку проведеного дослідження, підходи, що використані авторкою, та одержані результати. У загальних висновках, що наведені наприкінці роботи, представлено найважливіші здобутки авторки у відповідності з обраною темою дослідження, його об'єктом і предметом, метою та поставленими завданнями. Головні результати роботи належним чином представлено в наукових публікаціях, що підтверджується відповідними посиланнями по тексту роботи.

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Ознайомлення з дисертаційною роботою А.І. Табанової дає підстави для висновку про достатню обґрунтованість її наукових положень та висновків, оскільки вони викладені у відповідності з поставленою метою та завданнями, базуються на фундаментальних положеннях економічної науки та враховують результати досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених із питань гендерної нерівності. Здобувачкою використано сучасні загальнонаукові та спеціальні методи досліджень, зокрема структурного аналізу і синтезу, оптимізації, порівняльного та кластерного аналізу та інші. Перевагою даної роботи є використання методів економіко-математичного та імітаційного моделювання на базі спеціальних статистичних програм, що дозволило оцінити ефективність регулювання гендерних процесів в умовах соціально-економічного розвитку.

Достовірність одержаних результатів забезпечується опрацюванням значної інформаційної бази, що охоплює нормативно-правові документи, результати попередніх досліджень за тематикою роботи, офіційні статистичні дані та результати спеціальних соціологічних досліджень.

Обґрунтованість наукових результатів здобувачки підтверджується й низкою публікацій (25 наукових праць за темою дисертації, включаючи 2 колективні монографії, 6 статей у фахових виданнях, у т.ч. таких, що входять до міжнародних наукометричних баз), оприлюдненням результатів дослідження на 16-ти всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях, використанням у практичній діяльності органів виконавчої влади в Одеській області та в навчальному процесі Одеського національного економічного університету.

4. Наукова новизна одержаних результатів

У дисертаційній роботі сформульовано та обґрунтовано сукупність положень, які характеризуються науковою новизною та свідчать про особистий внесок її авторки до розвитку економічної науки, зокрема формулювання теоретичних і методичних положень та практичних рекомендацій щодо соціально-економічних та інституційних аспектів гендерної політики в Україні.

До найважливіших наукових результатів, які характеризуються науковою новизною, належать наступні:

- вдосконалення понятійно-категоріального апарату гендерних досліджень, зокрема авторське визначення поняття «гендер», що привертає увагу до економічного, а не лише соціального змісту цього поняття (С. 13-19, табл. 1.2), акцентування уваги на необхідності врахування інтересів представників обох статей при формулюванні та законодавчому закріпленні гендерної політики (С. 35-46, рис.1.3);

- удосконалення науково-методичного підходу до прогнозування та регулювання рівня гендерної нерівності на основі міжнародного індексу гендерного розриву, що розраховується на базі різнопланових індикаторів (С. 200-221). Переваги застосування індексного підходу пов'язані з комплексним баченням проблеми гендерної нерівності, можливістю динамічних співставлень та

виявлення внутрішніх протиріч у гендерній політиці, що сприяє оперативному формуванню ефективних управлінських рішень;

- удосконалення пропозицій щодо впровадження гендерно-диференційованого підходу до забезпечення оптимальних пропорцій співвідношення трудових ресурсів чоловічої та жіночої статі на ринку праці України, відмінністю якого є принципово інша цільова орієнтація планування розвитку трудового потенціалу, яка полягає в досягненні максимального економічного ефекту за рахунок раціонального використання резерву трудового потенціалу з позицій гендерних особливостей (С. 171-182);

- подальший розвиток підходів до оптимізації функції корисності домогосподарств шляхом урахування часу на домашню працю, що формує передумови для включення оцінок неврахованого внеску жінок до вироблення економічного продукту (С. 190-194);

- розробка пропозицій щодо соціально-економічних і інституційних напрямків забезпечення гендерного паритету в Україні, що спрямовані на практичну реалізацію авторських розробок щодо гендерно-диференційованого підходу до забезпечення оптимальних пропорцій співвідношення трудових ресурсів чоловічої та жіночої статі на ринку праці України (С.183-190).

5. Значимість наукових результатів для науки та практики

Сформульовані в дисертації Табанової А.І. теоретичні положення та науково-методичні розробки мають значення для розвитку теорії та методології соціальної економіки і політики. Теоретичне значення отриманих результатів полягає у вдосконаленні понятійно-категорійного апарату дослідження інституційних та соціально-економічних аспектів гендерної політики, в той час як запропоновані здобувачкою методичні підходи до оцінювання гендерної нерівності, можуть застосовуватися як самостійна авторська методика.

Одержані результати дослідження мають безумовне практичне значення, оскільки рекомендації, що обґрунтовані авторкою у відповідності до висновків дослідження, можуть використовуватися органами виконавчої влади на

загальнодержавному та місцевому рівні при розробці програм та заходів, які сприятимуть забезпеченню гендерної рівності в Україні.

Прикладне значення роботи здобувачки доведено використанням її результатів і рекомендацій у практичній діяльності Одеської ОДА (довідка № 01.1–6/1498 від 12.09.17 р.) та Одеської міськради (довідка № 1963/01–41 від 14.09.17 р.), у навчальному процесі кафедри управління персоналом і економіки праці ОНЕУ (довідка № 01–16/1079 від 05.09.17 р.) та кафедри управління персоналом та економіки праці Інституту підготовки кадрів Державної служби зайнятості України (довідка № 702/14-1/17 від 09.10.17).

6. Відповідність дисертації встановленим вимогам. Повнота викладу наукових результатів дисертації в опублікованих працях

Виклад матеріалів, представлених в дисертаційній роботі, відповідає науковому стилю та побудовано у відповідності до класичної схеми, що містить вступ із обґрунтуванням актуальності та завдань дослідження, 3 розділи по три параграфи, висновки, список використаних джерел, додатки. Виклад матеріалу дослідження відзначається послідовністю, логічністю, наявністю ілюстративного матеріалу (таблиці, рисунки тощо), що оформлені відповідно до державних вимог.

Основні наукові положення та здобутки Табанової Анастасії Іванівни опубліковано у наукових працях, на які авторка посилається в дисертаційній роботі. Дисертанткою опубліковано 25 наукових праць, що відображають основні результати дослідження, які винесено на захист. Загальний обсяг наукових праць 10,28 д.а., з яких 8,78 д.а. належать особисто авторці. Серед них у наукових фахових виданнях України – 6 статей загальним обсягом 4,4 д.а. (особисто авторці належить 3,78 д.а.), у наукових періодичних виданнях інших держав і виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз – 1 стаття загальним обсягом 0,6 д.а. (особисто авторці належить 0,35 д.а.), розділи у 2 колективних монографіях загальним обсягом 1,52 д.а. (особисто авторці належить 1,14 д.а.), 16 публікацій у збірниках науково-практичних конференцій та інших виданнях загальним обсягом 3,76 д.а. (особисто авторці належить 3,51 д.а.).

Автореферат належним чином відображає структуру та зміст дисертації, основні положення, які виносяться здобувачкою на захист, а також висновки та пропозиції, викладені в дисертаційній роботі.

7. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

В цілому позитивно оцінюючи дисертаційну роботу та наукові здобутки Табанової Анастасії Іванівни, слід зробити певні зауваження та вказати на деякі слабкі місця й дискусійні моменти.

1. Головне зауваження методологічного характеру пов'язане з деякою непослідовністю авторки, яка, обґрунтовуючи необхідність урахування інтересів обох статей при формуванні гендерної політики, не приділяє належної уваги становищу чоловіків. Хоча модель оптимального розподілу трудових ресурсів за галузями економіки включає розрахунки ефективності як жінок, і чоловіків, поза увагою здобувачки залишається низка несприятливих тенденцій на ринку праці, від яких потерпають саме чоловіки. Зокрема, вони переважають серед неформально зайнятого населення, працівників, які зайняті в шкідливих умовах праці або на небезпечних виробництвах, серед трудових мігрантів, у т.ч. нелегальних, та ідентифікованих жертв торгівлі людьми (завдяки поширенню трудової експлуатації). Більше того, обстеження економічної активності населення засвідчують вищі рівні безробіття за методологію МОП саме серед чоловіків (на противагу гендерній структурі офіційно зареєстрованих безробітних). Нарешті, поширення гендерних стереотипів, про які згадує здобувачка, має негативні наслідки не лише в контексті «рольового конфлікту працюючої жінки» (С. 28), а й для чоловічого населення, оскільки традиційна соціальна роль «годувальника» родини супроводжується значним психологічним тиском та може призводити до стресових станів.

2. Аналізуючи причини непропорційного розподілу жінок і чоловіків за видами економічної діяльності, авторка справедливо зазначає, що такий стан справ в Україні багато в чому був зумовлений заборонаю використання праці жінок на особливо важких та шкідливих роботах (С. 87). Разом із тим, в роботі не відображено наслідки нещодавнього скасування Наказу МОЗ України №256, яким

заборонялося застосування жіночої праці в певних професіях, що слід вважати суттєвим досягненням гендерної політики. Дисертаційне дослідження суттєво б виграло від оцінки наслідків такого кроку для рівня гендерної сегрегації або розширення економічних можливостей жінок.

3. Дискусійним залишається вибір показників для побудови кластерної моделі, що використана для гендерного аналізу ринку праці в Україні. З точки зору статистичних розрахунків, показники зайнятості та безробіття населення характеризуються високим рівнем автокореляції, тобто оберненої залежності. Набагато коректніше було б використати з цією метою різнопланові, не пов'язані між собою показники (як-от: рівень економічної неактивності, рівень неформальної зайнятості тощо). Не можна також погодитися з авторським трактуванням індексу дисиміляції, який ототожнюється з відношенням частки жіночого економічно активного населення до частки чоловічого економічно активного населення (с. 98). Натомість він має оцінювати рівень професійної сегрегації, тобто концентрації жінок або чоловіків у певних професіях або видах економічної діяльності.

4. Цілком підтримуємо висновок здобувачки, що саме непропорційний розподіл неоплачуваної праці в домогосподарстві залишається однією з причин гендерної нерівності в суспільстві. Разом із тим, авторка зосереджує увагу на загальному розподілі хатньої роботи між жінками та чоловіками, в той час як репродуктивна діяльність жінок не розглядається в контексті причин гендерної нерівності. На нашу думку, саме можливість народження дітей та необхідність догляду за дітьми перших років життя визначає упереджене ставлення до жінок на ринку праці, їх «меншовартість» для роботодавців та складнощі з реінтеграцією до зайнятості після тривалої відпустки по догляду за дитиною. Відповідно, шляхи забезпечення гендерної рівності в суспільстві слід шукати в сфері рівного розподілу батьківських обов'язків, зокрема забезпеченні гармонійного поєднання сімейних та професійних обов'язків, більшого залучення чоловіків до відповідального батьківства. Досвід розвинених країн пропонує відповідні інструменти та доводить, що їх реалізація сприяє не лише просуванню гендерної рівності, а й покращанню демографічної ситуації та зростанню

економіки за рахунок розширення участі жінок у складі робочої сили. На жаль, ці важливі аспекти не знайшли відображення в дисертаційній роботі.

5. Нарешті, не можна погодитися з твердженням авторки щодо відсутності в Україні жіночого руху в розумінні суспільно-політичної сили, здатної здійснювати помітний вплив на суспільство і владу (с. 60). На жаль, доводиться констатувати, що переважна більшість вітчизняних досягнень у просуванні гендерної рівності завдячують саме активній позиції організацій громадянського суспільства, в той час як державні органи влади розглядали це питання за «залишковим» принципом. В якості прикладів зазначимо, що розробка та затвердження Національного плану дій з виконання Резолюції ООН №1325 «Жінка, мир, безпека» в Україні стала можливою завдяки ініціативам громадських організацій, так само, як підготовка Альтернативних звітів щодо дотримання положень Конвенції ООН щодо викорінення всіх форм дискримінації по відношенню до жінок (CEDAW), лобювання розробки державних цільових програм забезпечення гендерної рівності.

Слід зазначити, що висловлені зауваження не перекреслюють наукових результатів дисертаційної роботи та її позитивної оцінки, а мають сприйматися як орієнтири для подальшої пошукової роботи здобувачки.

8. Загальний висновок

Дисертаційна робота Табанової Анастасії Іванівни на тему *«Соціально-економічні та інституційні аспекти гендерної політики в Україні»* є актуальним, завершеним, самостійно виконаним науковим дослідженням, що за змістом відповідає паспорту спеціальності 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

Одержані наукові результати пропонують авторське бачення розв'язання наукових проблем, пов'язаних із соціально-економічними та інституційними аспектами гендерної політики в Україні, що має вагоме значення для розвитку теорії та практики соціальної економіки і політики.

Визначені здобувачем завдання слід вважати в цілому вирішеними, тема дисертаційної роботи розкрита логічно та послідовно. Дисертаційна робота за

змістом та науковим рівнем відповідає вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Наукові положення, висновки і рекомендації містять елементи наукової новизни, мають належне методологічне обґрунтування та практичну значимість. Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертаційної роботи та належним чином розкриває її результати та висновки.

Дисертаційна робота за своїм змістом та оформленням відповідає вимогам МОН України, що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук у відповідності до пп. 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 року із змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., а її автор – Табанова Анастасія Іванівна – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

Офіційний опонент

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,

провідний науковий співробітник

відділу досліджень людського розвитку

Інституту демографії та соціальних досліджень

імені М.В. Птухи НАН України

Г.В. Герасименко

Підпис к.е.н. Г.В. Герасименко засвідчую:

Завідувач відділу кадрів і аспірантури

Інституту демографії та соціальних досліджень

імені М.В. Птухи НАН України

В.М. Черкас